

EGY APOLOGÉTA LEVELE (I.)

VARGA ZOLTÁN

Tullius Valerius üdvözlétét küldi testvéröccsének, Verus Valeriusnak.

Hála a hivatalos futárszolgálat gyorsaságának, levelem érkezésekor nagybátyánk tragikus halálának híre minden bizonnyal már rég eljutott hozzád. Figyelembe véve ezt, soraimmal elsősorban e szomorú esemény körülményeivel kívánlak megismertetni. Mindazon dolgokkal tehát, melyekről szólva mindenekelőtt elnézésedet kell kérnem, ha türelmedet, s mindazok türelmét, akik rajtad kívül még e levél olvasói lehetnek, huzamosabb ideig igénybe veszem. Teszem ezt pedig annak okából, hogy nagybátyám, Claudius Valerius, Gallia legátusa halálának okai oly mértékben bonyolultak és szövevények, hogy éppen megértésük kedvéért kell óvakodnunk mindennemű elhamarkodott következtetés levonásától, mindenekelőtt pedig azon nagyon is kézenfekvőnek tetsző sommás ítélettől, miszerint nagybátyánk a krisztianusok áldozata lett. Annak ellenére, hogy szinte mindenki így vélekedik — ki felháborodottan s még hevesebb üldöztetésre uszítva e szerencsétlenek ellen, ki pedig kárörömmel vagy éppenséggel azt tartva, íme, az igazságnak ez egyszer elég tétetett. Tartok tőle azonban, hogy nem csupán maguk a krisztianusok vélekednek így, hanem társaságunkbeli zavaros fejű ifjak és kerge leányzók is hasonlóképpen, olyanok, akik e babonáktól mételyezett lelkek bolondériáinak magukévá tételére hajlanak, vagy ha nem is fogadják el azokat, előszeretettel kérkednek hirdetőik iránt érzett rokonszenvükkel. Vagy azért, mert isteneinkben nem hisznek többé, de szellemük túl tompa bármiféle filozófia megértéséhez, vagy pedig, mert egyszerűen megcsömörlöttek a léha élvezetektől. Ennek ellenére ne hidd, hogy minden tekintetben elítélem őket, amiért részvétet és csodálatot éreznek az arénában szen-

vedők és kiszzenvedők iránt. Teszem ezt pedig annál kevésbé, mivel sokukban éppen azt az együttérzést és csodálatot érzem az egyedüli rokonszenves tulajdonságnak, ami ugyan csak kivételes esetben készíti őket arra, hogy maguk is az amfiteátrumok porondjára lépjenek, de amitől bevallom neked, magam sem vagyok mentes egészen. Elképzelhető hát, hogy sokban magam is hasonlóképpen éreznék, azt tartva nagybátyánkról, hogy egy napjainkban igen divatos érzésnek, a megbánásnak esett áldozatául. Igen, feltétlenül így vélekednék. Feltéve, hogy életem legutóbbi másfél esztendejét nagybátyánk közvetlen közelébe töltve el, nem tudnék arról, hogy amit kezdettől fogva nem akart tenni, de tennie kellett, úgyszólván előbb bánta meg, semhogy megtette volna.

Legfőképpen ezért tartom hát szükségesnek leírni halálának nem annyira okait, inkább előzményeit és körülményeit, különös tekintettel azokra, akik nagybátyánkat holmi provinciabeli Caligulának vagy Nérónak tartják. Nem érezvén ugyanis okvetlenül képtelenségnek azok jövődölését, akik a győzelem pálmáját a krisztianusoknak ítélik, lehtëségeimhez képest elejét szeretném venni, hogy szeretve tisztelt nagybátyánk alakjának az elkövetkező századok számára krisztianus krónikások legyenek egyedüli megőrzői. Lévén, hogy a győztesek krónikásai csak ritkán igaz papjai Kliónak, még-hozzá minél inkább úgy érzik, hogy ügyük győzelmével az igazság győzedelmeskedett, annál kevésbé.

Nagybátyánk hívására Lugdunumba érkeve jó ideig úgy hittem, olyan ember mellé kerültem, aki mindkét lábával a földön áll, mindent a valóságnak megfelelően lát és értékkel, röviden szólva nincsenek illúziói. Ma azonban már inkább úgy vélem, bennem igyekezett csak felkelteni ennek látszatát, minden bizonnyal fiatalságom és tapasztalatlanságom folytán tételezve fel, hogy sok mindent hiszek egyszerűbbnek vagy éppen szebbnek is a valóságnál. Alighanem joggal is vélekedve így, mert hát végtére is mi voltam akkor. Felfelé ívelő hivatalnoki pályafutásról ábrándozó zöldfülű ifjonc, filozófusok tanításaitól túltömött fejjel, de híjával az élet ismeretének, hatalmas málhájával hátamon mindazon tulajdonságoknak, melyektől az Impérium szolgálatába lépőnek — legyen bár legátus vagy annak személyi titkára csupán, miként jómagam — ajánlatos mielőbb megszabadulni. Ma viszont gyakran úgy érzem,

túláságosan is sokat tudok ahhoz, semhogy az Impérium szolgálatában megmaradni továbbra is képes lehessenek. Néha meg éppenséggel öregnek is érzem magamat, olyannyira, hogy akár még nagybátyánkat is akkori tejfelesszájú önmagamhoz látom hasonlatosnak. Így, ahogy mondom — anélkül, hogy a legkevésbé is tiszteletlen kívánnék lenni emléke iránt. Dehogyan, éppen ellenkezőleg.

— Egy dolgot, ha csakugyan eredményesen kívánod szolgálni az Impériumot, minél előbb meg kell tanulnod — figyelmeztetett nagybátyánk, emlékezetem szerint alig néhány nappal megérkezésem után. — Nem lehetsz mindig jó, sokszor pedig a szó köznapi értelmében véve, kimondottan rossznak kell lenned. Nemcsak a rosszakkal, hanem gyakorta a jókkal is, olyanokkal szemben, akiket a jó szándék vezet, valójában tehát jók is, éppen csak olyan lehetetlen formájú mozaikkockákra emlékeztetőn azok, hogy sehová sem illeszthetők be. Nem önmagukban véve rosszak, hanem szándékuktól függetlenül, tetteik következtében. Ezért kell rossznak lennünk hozzájuk, olykor még kegyetlennek is. Lehetőség szerint szigorúnak, de igazságosnak, egyúttal azonban igazságtalannak is, mivel minden olyan intézkedés, melyet elszenvedője nem érez igazságosnak, bizonyos szempontból nézve csakugyan nem is lehet más, mint igazságtalan. Főleg büntető intézkedések esetében látszik érvényesnek ez, őszinte sajnálatára az intézkedések meghozójának, aki nagyon is tisztában van vele, hogy a megbüntetett mindössze félelemből tesz úgy, mintha büntetését elfogadná igazságosnak. Lelkében azonban gyűlölettel és bosszúvágygal viseltetik megbüntetője iránt, korábbi útjáról is azért térve le csupán, mert annak folytatásától félelme visszariasztja. Ezért végzünk valójában fél munkát, mégis elégedettnek kell lennünk, amennyiben büntető rendszabályaink akár csak másokat is visszarettentenek hasonló tettek elkövetésétől. Hatalmas többségükben olyanokat természetesen, akik egyáltalán nincsenek meggyőződve káros és megengedhetetlen voltáról mindannak, amit büntetéstől való félelmükben nem követnek el. Az a tisztségviselő tehát, aki valóban az Impérium érdekeit tartja szem előtt, legjobban teszi, ha pusztán afelett töpreng, hogy akik intézkedéseit igazságtalannak tartják, mennyire veszedelmesek, ami egyben azt is jelenti, hogy mások véleményét úgy kell semmibe vennünk, hogy közben nagyon is odafigyelünk rájuk, s anélkül, hogy a magunkét csalhatatlannak hinnénk. Szüntelenül figyelünk kell, másokat és önmagunkat egyaránt, méghozzá nem is csupán azt mérlegelve, hogy amit tenni készülünk, valóban az Impérium érdekeit szol-

gálja-e, hanem arról sem feledkezve meg, hogy maga az Impérium is szolgál valamit, mindazok összességét, akik számára békét, rendet és jólétet hivatott biztosítani. Igen, Tullius, így van ez, ezért kell sokszor igazságtalannak és kíméletlennek lennünk kevesekhez, hogy sokakhoz annál inkább jók és igazságosak legyünk . . .

Gyakran oktatgatott ekképpen, filozófusi hajlamai és ismeretei folytán olykor kissé bőbeszédűen, kellemes nyári estéken a helytartói palota kertjében lévő öreg platánok alatt tett sétáink közben. Esős őszi vagy hideg téli napokon viszont dolgozószobájában üldögélve, ahonnan ilyenkor többnyire a napi munka, a különféle jelentések vagy levelek és rendelkezések megírása után se távoztunk mindjárt, nemegyszer még gyertyát hozatni is elfelejtettünk. Olykor meg szándékosan elégedtünk meg a kandallóban ropogó fahasábok táncoló fényével a falon és a hópelyhek játékával az ablakokon túl; errefelé gyakrabban és bőségesebben havazik, mint otthon mifelénk, néha heteken át borul fehér lepel a földre és a tetőkre, el sem képzeled, milyen szép ez a város ilyenkor . . . Attól tartok egyébként, azért emlegette annyit a büntetések kiszabását és a különféle elkerülhetetlen megtorlásokat, mert valamennyi kötelessége közül ezeket érezte legterheesebbnek. Mintha előre sejtette volna, mi következik. Annak ellenére, hogy ekkor vajmi kevés jele mutatkozott még a krisztianusok okozta későbbi zűrzavaroknak. — Szerencsére mifelénk csak kevesen vannak — jegyezte meg róluk egy alkalommal, átnézve az asztalára tett delátori jelentéseket. — És bármennyi fejfájás okozói legyenek is egyes keleti tartományokban, semmiképpen sem kell elhinni azt a sok szörnyűséget, amit róluk mesélnak. Amióta itt vagyok, vagyis immár ötödik esztendeje, rendszeresen kapom róluk a bizalmas jelentéseket, emellett pedig még elődöm irattárából is elolvastam mindent, amit csak róluk találtam. Megbízottaink közül többen beépültek közéjük, felvették a keresztséget is, részt vettek legitimosabb szertartásaikon, de, holmi zavaros jövendöléseken túl, semmi gyanúsat sem tapasztalhattak. Nem beszélve arról, hogy elutasítják az isteneknek szóló áldozatok bemutatását, s nem fogyasztanak áldozati húst. Őszintén szólva a pontifexek húsüzlete kedvéért semmi kedvem zaklatni őket.

— Értelek — vetettem közbe. — De vajon megbízhat-sz-e mindig a delátoraid jelentésében? Bizonyos-e, hogy mindent elmondanak neked?

Nagybátyánk kissé elhúzta a száját: — Ismerem őket. Tudom rólok, hogy az igazságnál általában többet mondanak. Igyekeznek megszolgálni a dénárjaikat.

Ekkoriban ritkán emlegettük még a krisztianusokat. Valójában pedig a következő tavaszon se tapasztaltuk sok jelét annak, hogy éppen velük való gondjaink készülnek megnövekedni.

Azokra a hónapokra gondolok itt, melyeknek során főleg a tartomány keleti részében tettünk utazásokat, Argentoratumot, Divodorumot, Remit látogatva meg, valamint a határmenyi erősségeket, végig a Rhenus folyása mentén, utunk egy szakaszán hajón vitetve magunkat észak felé a folyó hullámaival, jobbára az innenső part közelében maradva, de tekintetünkkel a túloldal sötét germán erdősegeit pásztázva végig. Nagybátyánk legalábbis alig vette le szemét a sűrű erdő borította hegyvonulatról; tekintetét kezével beárnyékolva, szüntelenül úgy fürkészte az idegen partot, mintha csak tudni akarná, vajon a sötétzöld fenyvesek hátterében halványkék, de az ég kékjével találkoзва barnásszürkére váltó füstoszlopok serény fegyverkovácsok tüzeiről árulkodnak-e vagy csupán családi tűzhegyek készülő vacsoráiról. Pillantása az egymást sűrűn követő halászfalvak és a túlsó part mentén sikló csónakok láttán is aggódónak tűnt; annak ellenére, hogy a parton állók és a csónakokban ülők tiszteletteljesnek tetsző érdeklődéssel bámulták aranyozott császári sassal ékesített hajóinkat, fedélzetükön fegyveres katonáinkkal. Bőrbe öltözött szőke emberek voltak, látszólag barátságosan többször integettek is, kiáltásaik egy-egy foszlányát a szél olykor felénk sodorta. — Ahányszor csak megteszem ezt az utat — jegyezte meg nagybátyánk elgondolkozva —, odaát mindig több falut látok. Szaporodnak és terjeszkednek, akárcsak eső után a gombatelepek . . .

Beszéd közben valami kesernyés fáradtsággal mosolygott. Minduntalan felbukkandó mosolya nyomán úgy tetszett, mintha hatalmát kissé szégyellné, mintha képtelen volna végleg megszokni, hogy élet és halál urának kell lennie az Impérium legnagyobb tartományában. Arcának e kifejezését főleg művelt és hozzá hasonlóan bölcselkedésre hajlamos emberek találták rokonszenvesnek, ellentétben az úgynevezett keménykötésű férfiakkal, főleg katonákkal, akiknek, noha mindig kellő tisztelettel beszéltek hozzá, mintha nem tudott volna imponálni igazán. Valószínűleg ezektől származott az a nézet is, miszerint viselkedése szándékolt és azért ilyen, mert az Imperátorhoz kíván hasonlítani, amely állítás legfeljebb annyiban lehe-

tett igaz, amennyiben nagybátyánk az Imperátort teljes szívéből vallotta eszményképének. Utunk során is többnyire ez a mosoly játszott ajkai körül, nyomokban még olyankor is megmaradva, ha a felsorakozott cohorsok felett tartott szemlét, valahányszor pedig az útba ejtett városok római és gall előkelőségeit üdvözölte, éppen a benne rejlő parányi kellemes gúnynak volt köszönhető, hogy szívélyessége nem hatott teljességgel üresnek és tartalmatlannak. Mindenkihez figyelmes volt, s az újonnan bemutatottakat ugyanolyan barátságosan köszöntötte, mint az már régebről ismerteket, akiket viszont sohasem mulasztott el nevükön szólítani. Kiválóan emlékezett mindenre, figyelmét egyetlen új híd, fürdő vagy amfiteátrum sem kerülte el, e tulajdonságára kissé mintha büszke lett volna, újdonságokat észlelő megjegyzéseivel szívesen előzte meg kalauzoló vendéglátóit. Nem kevésbé emlékezett az időközben eltűnt dolgokra: — Itt tavaly még mocsár volt, ha jól emlékszem — mutatott példának okáért egy, a folyó menti gátak védelmében meghúzódó olajfaültetvényre —, amott meg — nyújtotta ki karját bal felé —, látom, az erdőt már kiirtottátok . . . — Amerre csak mentünk, a városok kétfelől éljenzőkkel szegélyezett utcái mindenütt ugyanolyan tisztán ragyogtak, mint a lelkesedők keresztben tartott lándzsáikkal illő távolságban tartó legionáriusok sisakjai vagy a bronzdíszek frissen faggyúzott bőrpajzsaikon; szandáljaik szorosan láb-száraikra tekert szíjazatának feszessége versenyre kelt arcuk fegyelmet sugárzó merevségével. Rend és tisztaság fogadott bennünket mindenütt, helyel-közzel az ügybuzgó sietség árulkodó jeleinek kíséretében. — Itt mintha még a verejtékszag is érezhető volna egy kissé — fordult felém az egyik kisvárosban —, sőt mintha a tiszték és a felügyelők káromkodásának visszhangja sem ült volna még el. — Figyelmét sohasem kerülték el a kapkodás nyomai, amikor azonban megkérdeztem tőle, nem volna-e jobb bejelentés nélkül érkezni, mosolyogva így felelt nekem: — Más haszna sem lenne, mint hogy időmet a mulasztások megbüntetésére fecsérelhettém, azon törve fejemet, hogy a leváltottak helyére kiket ültessek. Így viszont az utolsó percekben sok minden mégis elkészül. Legalább egy része mindannak, ami rég készen állhatna . . .

Colonia Agripinnában időztünk, mikor az utánunk küldött futár beért bennünket. — Bekövetkezett, amitől tartottam — jegyezte meg nagybátyánk szárazon az üzenetet végigolvasva. — Szerencsétlenek. Nem tudtak békén maradni.

Váltott lovakkal és kísérettel hajtattunk vissza. Alig tizenhárom nap alatt téve meg az utat Gallia fővárosáig.

*

Idehaza Lugdunumban rosszabb volt a helyzet, semmint gondoltam. Nagybátyánk tekintete ennek ellenére nem árulkodott különösebb megdöbbenésről.

Pedig mialatt a város főútvonalán végighaladtunk, mindenünnen kiáltások hangzottak: — Valerius, védelmezd meg isteneinket! Nyújts oltalmat gyermekeinknek! Állj bosszút az istenek meggyalázóin! Oroszlánok elé a krisztianusokkal! — Nagybátyánk a kocsiiban felállva a tömeget többször is csendre intette. De amikor a palota erkélyéről szólva tudatta az egybegyűttekkel, hogy a bűnösök mindenképpen elnyerik méltó büntetésüket, Rómának azonban törvényei vannak, melyeknek betartása mindenekfelett való, a tömeg újra zúgásba kezdett. — Éhesek az oroszlánok! — hangzott fel többfelől a kiáltás, eleinte összevissza csak, majd szabályos kórusná rendeződötte. — É-he-se-ka-zo-roz-lá-nok! É-he-se-ka-zo-roz-lá-nok! — skandálta az embertömeg ütemesen és szűnni nem akarón, azután is még, hogy távoztunk az erkélyről. Testőreinknek kardlappal kellett szétkergetniük a hangoskodókat.

— Oroszlánokat akarnak — csukta be nagybátyánk az ablakot. — Meg sem kérdik, vannak-e oroszlánjaink.

Nyugodtnak, határozottnak látszott, és nem sietett. Legkevésbé éppen az oroszlánokkal. A lugdunumi krisztianusok már megérkezésük előtt börtönbe vetett szám szerint százharminchét főnyi gyülekezetét azonban, ideértve az asszonyokat és gyermekeket is, élükön a vénségesen vén Pothinus episzkopossal, továbbra is fogva tartotta. Nehogy az oroszlánokat követelő csöcselék maga váljék ismét oroszlánokká. Újrakezdve azokat a vérengzéseket, melyekre a gyülekezet bebörtönzése előtt került sor és melyeknek nem kevesebb, mint huszonhat személy esett áldozatul. Jobbára a krisztianusok és krisztianusgyanusok soraiból, bár a megvadult tömeg által agyonverték közt olyanok is akadtak, akik a helybeli krisztianusokat nem is ismerték. Ezekben a forró napokban szakadatlan veszély fenyegette a városban tartózkodó idegeneket; főleg a keletről jötteket, akik a latint vagy a gallok nyelvét nem vagy csupán törve beszélték. Nem utolsósorban azért, mert a városi magisztrátus alá rendelt őrség többnyire olyankor lépett közbe csak, amikor már

mindössze a hullaszállítókért küldhetett vagy az áldozatok házairól felcsapó lángok továbbterjedését gátolhatta meg. Nagyjából ilyen volt a helyzet mindaddig, amíg nagybátyánk a magisztrátus hatalmát felfüggesztve katonai ellenőrzést nem vezetett be a város falai között.

Határozott intézkedései nyomán csend következett. Oroszlánváró csend, ugrásra kész és fogcsikorgató. Ennek ellenére láthatólag bízott még a kedélyek megnyugvásában és a hangulat változásában. Néhányat a foglyok közül a város fórumán megvesszőztetett. Hadd lássák a polgárok, hogy valami mégis történik.

Közben pedig megpróbált szót érteni a gyülekezet élén állókkal. Nagyobbára négykezemközt igyekezett rávenni őket, hogy pusztán a látszat kedvéért hódoljanak az Impérium istenei vagy legalább az Imperátor képmása előtt. Tömlöcéből elsőnek Pothinust hozatta fel, a gyülekezet roskatag vén epizkoposzáat. Véletlenül éppen azon a napon, melynek délutánján Lugdunumra és környékére szörnyűséges jégeső és felhőszakadás zúdult, rettenetes szélvihar kíséretében, amely ítéletidőnek számos emberélet is áldozatul esett. Napokon át tartott a mentés, s hetekig a károk helyrehozása, nagybátyánk, ahol csak lehetett, személyesen jelent meg a helyszínen, ellenőrizte a helyreállító munkálatokat, gabonát és egyéb élelmiszert osztatott a rászorulóknak. Pothinusról így már csak azután esett szó újra, hogy a halálát jelentették nekünk. — Jobb, hogy így történt — jegyezte meg nagybátyánk elgondolkodva. — Legkevesbé szívesen tisztos aggastyánokat kínoztatok meg... — Bízott benne, hogy a fiatalabbakkal könnyebben dűlőre juthat. Ennek reményében kísértette fel börtönéből több ízben is a három diakónust, Sanctust, Maturust és Attalust, hol mindhármukat együtt, hol külön-külön, hosszan a lelkükre beszélt. Szó szerint így, mivel szobájának csukott ajtaja mögül legtöbbször őt hallottam beszélni csupán, akaratlanul is el-elkapva néhányat hol indulatosan felcsapó, hol pedig valósággal könyörgőnek tetsző szavai közül. Bízvást állíthatom tehát, hogy ilyen magas tisztséget betöltő férfiú sohasem szólt még ennyi türelemmel és megértéssel olyan alacsony sorú emberekhez, mint amilyenek e szerencsétlen foglyok is voltak. Minden személyes érdek nélkül, s bizonyos mértékig még az Impérium érdekeit is háttérbe szorítva, mivel azok, elsősorban és mindenekelőtt, a rövid úton való elintézését követelték volna meg — ahelyett, hogy hasztalanul igyekezzen meggyőzni e szerencsétleneket annak a szörnyűséges halálnak az értelmetlenségéről, melyet azok láthatólag

minden más dicsőségnél többre becsültek. — Kezüik van, fejük, lábuk és törzsük — sóhajtottá értetlenül és csüggedten az egyik ilyen találkozó után. — Embereknek látszanak. Embereknek, akik képesek a gondolkodásra . . .

Kérdem tehát, hibáztatható-e, amiért e meddő rábeszéléseket nem folytathatta a végtelenségig.

Annál kevésbé, mivel a vihar keltette zűrzavar elülte után az utca népének ismét eszébe jutottak a krisztianusok. Most már magát az ítéletidőt is nekik, illetve a bosszulatlanul maradt istenek művének tulajdonítva. Azok haragjának, akiknek pontifexei, amint arról a közhangulat alakulásáról szóló jelentések beszámoltak, igencsak hozzájárultak ahhoz, hogy a város utcáin egyre gyakrabban hangzott föl az éhes oroszlánokat emlegetők kiáltozása. Lecsillapításuk érdekében kérte magához nagybátyánk Livius Trobust, a lugdunumi Jupiter-szentély főpapját, aki a galliai paság nesztorának is számított, s nem kis befolyással bírt a pontifexek testületében. Vele is hosszabb ideig tárgyalt zárt ajtók mögött. Ahogy azonban a magas, szikár, sértődötten összepréselt ajkú öregember a palotából távozott, arckifejezése merőben Pothinus és a többi, börtönébe viszszaakasztott krisztianus fogoly arcára emlékeztetett. — Egészen jól megértettük volna egymást, ha beszélgetésünkéből nem derül ki végleg, hogy ezek a boldogtalan papok olyképpen féltik befolyásukat és gazdagságukat, hogy közben azt hiszik, csakugyan az isteneiken esett gyalázat miatt vannak felháborodva — mondta róla később nagybátyánk egyre inkább szokásossá vált hangján.

Közben írt az Imperátornak. Más nekem diktált vagy általam is fogalmazott levelekkel ellentétben, természetesen saját kezűleg. Tartalmáról így annyit tudhatok csupán, amennyit egy korábban el ejtett mondatából következtetve sejtek belőle. Hogy a legszerencsésebb megoldás alighanem az lenne, ha a bebörtönzötteket a birodalom valamely más, minél távolabbi részébe szállítanák el. Enyriből gondolom, hogy levele is erről szólhatott.

*

Vettius Epegathust később fogadta csak. Azt követően már, hogy levelét Rómába küldte.

Eme Vettiusról egyébként tudnod kell, hogy lovagi rangban álló ember volt és természetesen római polgár. Közepes nagyságú birtoka volt a város környékén, befolyásos és sokak által tisztelt em-

bernek számított, személyes ismeretségben állt nagybátyánkkal is. Korábban az elmúlt évek során többször kapott meghívót a palotában rendezett ünnepi fogadásokra, emellett pedig bizonyos római körökkel is voltak kapcsolatai. Ugyanakkor azonban egyike volt azon krisztianusság gyanúja alatt álló személyeknek, akiket szemmel tartottunk. Társasági körökben meglehetősen hóbortos embernek vélték, mégpedig, amennyiben az a szokása, hogy birtokán egy asztalnál étkezett rabszolgáival, s hozzájuk hasonló térdig érő durva vászonzól készült tunikát viselt, napkeltétől napnyugtáig ugyanúgy dolgozva velük együtt a földeken, mintha csak közülük való lenne, hóbortnak számít, nem is egészen alaptalanul. Negyvenes éveinek vége felé járhatott, családja nem volt, magánéletéről megtudni úgyszólván mit sem sikerült; annyit sem, tart-e fenn élettársi kapcsolatot rabszolgánőinek bármelyikével, valójában pedig az is csupán valószínűnek látszik, hogy kicsapongó ifjúi évek után váltott át különcködő életmódjára, amely azonban egyáltalán nem akadályozta meg abban, hogy a városba látogatva felkeresse rangjabeli barátait és ismerőseit, elfogadja ebédmeghívásukat, meghallgassa és tovább mesélje Rómából frissen érkezett és többnyire Faustináról szóló vicceiket, melyek évekkal a császárné halála után, szennyesen és kiapadhatatlanul, továbbra is áradnak felénk, egyszóval minden tekintetben úgy viselkedjen, mintha közénk tartozna. Szajhákhoz nem járt ugyan, lerészegedve sem látták sohasem, bort alkalmasint nem is fogyasztott, feltehetőleg azért, mert valaha nagyon is ivott. Megfordult viszont a nyilvános fürdőekben, s más olyan helyeken is, ahol krisztianusoknak nemcsak tilos volt megjelenniük, hanem ahová, mint bűnösnek tekintett helyekre, ők maguk sem kívántak ellátogatni, olyan dolgokkal pedig, hogy vajon az étel, amellyel vendéglátói megkínálják, áldozati húsból készült-e, legkevésbé sem valószínű, hogy törődött volna. Több, mint kétséges tehát, hogy valaha is átesett volna a keresztelés szertartásán, az a feltevés pedig, miszerint helyeselte volna a Mercurius-szobor meggyalázását, vagy éppen része is lett volna benne, számomra egyszerűen hihetetlennek látszik. Tagadhatatlan viszont, hogy voltak bizonyos kapcsolatai a városbeli gyülekezettel, tudtuk róla, hogy két-három ízben is részt vett szertartásaikon és társasvacsoráikon, olykor meg a birtokára látogattak ki többen a gyülekezetből, főleg Pothinus vikáriusához, a sokak által kiváló értelműnek és nagy tudásúnak tartott Irenaeushoz fűzték szoros baráti szálak. Más dolgairól, mindenekelőtt arról, hogy több nagy létszámú keleti gyülekezet előjárójával, elsősorban

Melitonnal, Sardes episzkoposzával is levelezést folytatott, később, letartóztatása után szereztünk tudomást csupán. Arról, hogy évek óta megfigyelés alatt áll, valószínűleg pontos értesülései lehettek, ettől azonban nemcsak nem zavartatta magát, hanem baráti körökben állítólag még élcelődött is afelett, hogy krisztianusgyanúsnak, s ennél fogva az Impérium ellenségének tartják.

Eltérően ugyanis az igazi krisztianusoktól, akik tudvalevőleg a szünet nélküli komorságra hajlanak, erénynek tekintik a könnyek ontását, a nevetésnek pedig csupán legártatlanabb gyermekein tiszta fajtáját vélik megengedhetőnek, Vettius a jelek szerint nem vesztette el érzékét a humor és általában az élet dolgainak nevetséges oldala iránt. Bármilyen furcsának találod ugyanis okoskodásomat, Vettius számomra sokban rejtélyesnek tetsző alakján tűnődve sehogyan sem tudok szabadulni annak feltevésétől, hogy nagyon is sok dolgot, talán mindent nevetségesnek tartott, különbséget legfeljebb nevetséges és kevésbé nevetséges dolgok között tett, amiért is a krisztianusok együgyűségét mindössze kevésbé tartotta nevetségesnek az Impérium isteneit övező tisztelet ürességénél, vagy éppen magánál az Impériumnál. Viselkedésében legalábbis mindig volt valami, ami arra vallott, hogy semmit sem képes igazán komolyan venni. Vagy inkább így: valahol a lelke mélyén valami arra készítette, hogy úgy viselkedjen, mintha a legbelül komolyan vett dolgokat se venné komolyan. Talán mert a túlzott komolyságot érezte komolytalanának. Gyerekesnek, olyasvalaminek, ami nem méltó felnőttn emberhez.

Hogyan is gondolhattuk volna hát, hogy tulajdon komolyságát egyszer majd végzetesen komolyan veszi.

Legfőképpen azonban a város polgárai közt elfoglalt előkelő helyére való tekintettel igyekeztünk tartózkodni közvetlen zaklatásától. — Vettiusnál ez a tüntető barátkozás a krisztianusokkal olyasmi csak, mint némelyeknél a színházimádat, a költők istenítése vagy a rajongás a kocsiversenyek iránt — jegyezte meg egyszer róla nagybátyánk, jóval korábban, mikor a városban még rend és nyugalom honolt. — Sokkal értelmesebbnek tartom, semhogy komoly válság esetén ne tudjon józan maradni.

És hát valóban. A vérengzések napjaiban a városban senki sem látta. Sokáig még azután is láthatatlan maradt, hogy a gyülekezet börtönbe került.

Ezért lepődtem meg, amikor egy délelőtt az egyik kapuőr bejelentette.

— Nagybátyáddal lenne beszédem. Tullius — üdvözölt benn-

fentes fesztelenséggel. Azzal a szokásos, némileg hetykének ható, távrolról sem krisztiánusnak tetsző mosolyával tekintett rám, amely valahogy rokonszenves volt számomra, s amely arcának kifejezését kissé éppen nagybátyánkéhoz tette hasonlatossá. Máskor csak egészségesen sovány napbarnította arca viszont beesettnek tűnt, a szeme alatti, álmatlanul töltött éjszakákról árulkodó mély lilás árkok pedig még csak tovább fokozták megviseltségét. Alapjában véve olyan benyomást keltett, mint aki hosszú őrlődés után szánta rá magát csupán erre a látogatásra. Ámbár végtére is ki tudhatja ezt: lehetséges, hogy a történetekre visszagondolva képzelődöm csak. Teljesen bizonyos egyedül abban lehetek, hogy váratlan felbukkanása, pusztán a kép is, ahogy ott áll elöttem és furcsa, szinte kötekedő mosolyával bejelenti, nagybátyánkkal lenne beszéde, minden kertelés nélkül, már-már a felelősségrevonás hangsúlyával fordulva hozzám, ugyanúgy azoknak a jeleneteknek egyikét képezi, mint ahogyan alakja egészében is a lugdunumi eseményeknek azon szereplői közé tartozik, akiket sohasem fogok elfelejteni.

Alig néhány pillanatig álltunk szemben egymással. Nagybátyánk szinte azonnal megjelent az ajtókeretben. Valószínűleg mert bentről felfigyelt az ismerős hangra.

— Üdvözöllek, Vettius — nyújtotta kezét barátságosan. — Mint ha csak megérezted volna, hogy üzeni készülök érted.

— Megtisztelsz, Claudius — válaszolta Vettius látszólag ugyanolyan szívélyesen, de hangjában érezhető gúnnyal is egyben. — Mindig örülök, ha valamilyen fáradságtól megkímélhetlek.

Nagybátyánk tekintete láthatólag úgy üdvözölte a Vettius szávaiban rejlő élt, mint egy közeli ismerős olyan hibáját, ami nélkül ez az ismerős mindenképpen csak csonka lehetne. Azután becsukódott mögöttük az ajtószárny, kirekesztve abból a beszélgetésből, amelynek valamennyi közül talán leginkább szerettem volna tanúja lenni.

Halaszthatatlan levél megírása ürügyén maradtam az előszobában. De az ajtó mögül hosszú ideig a csend hallatszott csak. Később az egymást váltogató hangok mindinkább felerősödtek; egyelőre annyira csupán, hogy felismerhessem, ki beszél éppen.

Elsőnek nagybátyánk egy mondatát sikerült megértenem. Hangja rábeszélő volt: — Kísérelj meg, Vettius. Kísérelj meg legalább!

Vettius válasza és a benti párbeszéd még néhány mondata azonban beleveszett két kint sétáló katona váratlanul felcsapó nevetésébe. Sietve keltem föl és csuktam be az ablakot. De a nevetés

lassan elülő hangjai még néhány mondatot magukkal vittek. Főleg mert arcomat lángba borító szégyenérzetem megakadályozta, hogy egészen közel menjek az ajtóhoz.

Azután újra tisztán hallottam, ismét csak nagybátyánk hangját: — Nem arra kérlek, hogy megkönnyísd, hanem hogy segítsd az elkerülését. Segíts megkímélni azokat, akik közé tartozol.

— Attól félek — hangzott Vettius válasza —, nem érted, hogy csak annyira tartozom közéjük, amennyire egyetértek velük. Attól a pillanattól kezdve, hogy észreveszik, le akarom téríteni őket a végsőkig való kitartás útjáról, nem tartozom közéjük többé. Közéjük csak az tartozhat, aki a hitükkel azonosul és csakis ezért.

— Szerinted tehát bezárult a kör? — Nagybátyánk most mintha sóhajtott volna.

Vettius hangja viszont olyan volt, mintha élvezné a helyzetet: — Mindig is zárva volt, csak te nem vetted észre. Nem menekülhetsz.

— De te még igen. Nem kívánom az utadat állni.

— Ha ezt kívánom, nem jövök hozzád.

— Azt hittem, egy kéréssel akarsz hozzám fordulni.

— Előre tudva, hogy nem teljesítheted. Tévedsz viszont, ha úgy hiszed, engem kihagyhatsz a történetedből.

— Vettius, ami itt történik, velem is csak történik csupán.

— Mint ahogy az is csak történni fog, hogy hozzám se lehetsz irgalmas.

— Könnyen meglehet, hogy csakugyan nem lehetek az. Ezért kellene sok mindenről még idejében elgondolkoznod.

— Kezdetből fogva ezt teszem. Egyáltalán nem véletlen, hogy csupán most... — hangzott fel Vettius válasza, beleveszve a kint-ről felhallatszó szekérszörgésbe. Egymás után több szekér állt meg a palota előtt, valószínűleg a testőrség élelmiszer-szállítmánya érkezett.

Később a lerakodás zajának elcsitulta után már újra csend volt odabent. Szavukat ismét halkra foghatták. Vagy csupán némán, tehetetlenül néztek egymásra. Számomra mérhetetlenül sokáig, úgy-hogy arcpirító szégyenkezésem mind kevésbé bizonyult elegendőnek ahhoz, hogy legyőzője lehessen a szabályszerű, ajtóra tapasztott füllel történő hallgatóság kísértésének.

Székemről felemelkedőben voltam már, amikor mozgást és nagybátyám hangját hallottam: — ... bármennyire kedveltelek is mindig, Vettius, ezúttal azt kell kívánnom, ne kerüljön sor közöttünk

egyhamar újabb találkozásra. Kísérd ki vendégünket, Tullius — fordult aztán hozzám az ajtón kilépve. Szava most éles volt és határozott, majdnem pattogó. Lényétől idegen és számomra új, de olyan, amilyenek az elkövetkező hetekben egyre többször hallottam.

Vettius arcán ugyanaz a mosoly ült, mint megérkeztekor. De valahogy erőszakkal életben tartva, mondhatni dermedten, már-már ráfagyva vonásaira. Saját külön „vettiusi” módján fejezve ki ugyanazt a megkövesedett hajthatatlanságot, ami szinte valamennyi arcon ott tükröződött a nagybátyánkkal folytatott beszélgetések után. A tömlöcből felhozott foglyokén éppúgy, mint azokén, akik a bebörtönzöttek vesztét kívánták. Mintha csak valamennyien egyet akartak volna. Azt, amit legkevésbé nagybátyánk kívánt.

Aztán megjött az Imperátor válaszlevele. Nagybátyánk előttem vette át a Rómából érkezett futár kezéből, törte fel a pecsétet és csavarta szét a tekercset türelmetlen mozdulatokkal. Tekintete rögtön a lap alját kereste. Pillanatokkal előzve meg csupán fáradtan lehanyatló kézmozdulatát, mellyel a levelet az asztalra dobta.

— Minden hiába, Tullius. A cirkuszt meg kell rendezni.

. (Befejezése a következő számban)